

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 8 Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. Šerbo Rastoder, p. 153-173, March 2016

DOI Number: 10.9737/hist.2016118189

İstikbal Gazetesi'ne Göre Millî Mücadelede Trabzon'da Ramazan Ayları ve Ramazan Bayramları

Ramadan Months and the Ramadan Feasts in Trabzon During the Turkish Independence War as Reflected in the İstikbal Newspaper

Doç. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Trabzon

Öz: Bu makale Millî Mücadele yıllarında Trabzon'da kurulan İstikbal Gazetesi'nin Ramazan ayları ve bayramlarındaki yayınlarını inceleyerek, bu yayınların halk üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Makale İstikbal Gazetesi'nin Ramazan ayı ve bayramlarındaki yayınları ile Millî Mücadele yıllarında halkı manevi olarak kenetlendirdiğini tespit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı, İstikbal

Abstract: This article examines the articles of the Trabzon-based local newspaper İstikbal in the Muslim holy month of Ramadan and Ramadan Eid during the years of the Turkish Independence War (1919-1923) and evaluates the impact of its publications on the people. Article argues that the publications of newspaper during the Muslim holy month spiritually strengthened and united the people of Trabzon.

Keywords: Trabzon, Ramadan, Turkey, İstikbal Newspaper

Giriş

Türklerde bayram kelimesine ilk olarak Kaşgarlı Mahmud'un, *Dîvânu Lügâti't Türk* adlı eserinde rastlanmaktadır. Oğuzlar arasında bayram kelimesi kullanılmaktaydı.¹ İslam öncesi Türklerde dini bayramlar Şamanizm ve Gök Tanrı inançlarıyla yakından ilişkiliydi.² İlerleyen süreçte bayram İslami anlamda kullanılmış, XIII. asırdan itibaren şahıs adlarına dahi girmişti.³

İslam dininde senede, 1 Şevvalde "id al-fitr" (Ramazan Bayramı) ve 10 Zilhicce'de "İd al-aiha" (Kurban Bayramı) olmak üzere iki dini bayram kabul edilmektedir.⁴ Müslüman toplumlar arasında yer alan Türkler uzun yıllar Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye Hicretini başlangıç tarihi kabul eden Hicrî Takvim kullanmışlardır. Hicrî Takvimin dokuzuncu ayı olan Ramazan, Müslümanlar açısından çok önemlidir. Kurân-ı Kerîm bu ayda inmeye başlamış, şartları taşıyanların Ramazan ayı süresince oruç tutmaları farz kılınmıştır. Sünnet-i müekkede olan teravih namazı bu ayda emredilmiş, sadakasının bu ayda verilmesi uygun görülmüştür. Kadir gecesini de barındıran Ramazan ayı, aynı zamanda ismi Kur'ân-ı Kerim'de

¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvân-ı Lügâti't Türk*, Haz. Ahmet B.Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 211.

² "Bayram", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.2., İstanbul 1979, s.421.

³ "Bayram", *İ.A.*, C.2.s.421.

⁴ "İd", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.5-2., İstanbul 1979, s.931.

JHS

History
Studies

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

geçen tek aydır.⁵ Ramazan bayramında cemaatle kılınan bayram namazı vardır.⁶ Bayramların en önemli ortak noktası “toplanma” ve “eğlenme” özelliğidir.⁷ Bayramlarda yeni, iyi ve temiz elbiseler giyilir, insanlar birbirlerini ziyaret edip tebrik ederler, hediyeler verilir, mezarlıklar ziyaret edilir. Halk arasında yayılmış olan bu göreneklere daha çok Ramazan Bayramında riayet edilmektedir.⁸ Ramazan Bayramı üç gün olup halk arasında küçük bayram olarak telakki edilse de Büyük Bayram Kurbandan daha fazla neşe ile kutlanmaktadır.⁹ İstanbul'da Ramazan Bayramı ziyaretlerinde şeker ikramı gelenek olduğundan bu bayrama şeker bayramı da denilmiştir.¹⁰

Türkler, İslamiyetle birlikte eski bayram adetlerini muhafaza etmekle beraber, İslam dininin getirdiği Ramazan ve Kurban bayramlarına önem ve kutsiyet vermeyi dini bir vecibe saydılar.¹¹ Osmanlı Devletinde sarayda cülus merasiminden sonra en önemli kutlamalar Ramazan Bayramları olmuştur.¹² Padişahlar öncülüğünde Sultan Ahmet veya Ayasofya Camilerinde Bayram Namazları eda edildikten sonra başlanan kutlamalarda bazı Ramazan Bayramlarında şenlikler dahi yapılmıştır.¹³ Kutlamalar Fatih Sultan Mehmet zamanında düzenli bir hale getirilmişti. Fatih Kanunnamesinde bayram günleri divan meydanına Tahtın kurulması ve yüksek rütbeli memurlarına el öptürmeyi emretmiştir.¹⁴ Ramazan Bayramları, II. Abdülhamid zamanında daha sade bir biçimde kutlanmıştır. Bayram arife günü top atışlarıyla başlatılmış, son gün ikinci namazı vakti atılan yeni topla sona ermiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında büyük bir hezimete uğramıştı. Devleti kurtarmak amacıyla girilen Birinci Dünya Savaşı ise devletin sonunu getirmişti. İşgalciler 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devletine Mondros Mütarekesini imzalatmıştı. Antlaşmayı takiben keyfi gerekçelerle ülkenin dört bir yanı işgale uğramıştı. İşgaller karşısında başlayan Milli Mücadele Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde belli bir disiplin altına girmiştir. Trabzon da erken tarihlerden itibaren çeşitli kuruluşlarla bu mücadeleye iştirak etmiştir. Milli Mücadelenin daha kuruluş aşamasında Karadeniz'de Pontus tehlikesi artmıştı. Vilayette *Epuhi* ve *Farosianedolis* adlı iki Rum gazetesi Pontusçuluk bayraktarlığını yapmaktaydılar.¹⁶ Trabzon ve çevresinde bu tehlikeye karşı Faik Ahmet¹⁷ ve arkadaşı Mehmet Salih Beyler bir

⁵ Nesimi Yazıcı, “Maarif Dergisi Penceresinden Osmanlı Başkentinde 1892 Ramazanına Bir Bakış”, *İstem*, S.1, 2003, s. 51.

⁶ “İd”, *İ.A.*, C.5-2, s.931.

⁷ Gülşah Yüksel, “Kastamonu'da Dini Bayramları Kutlama Gelenekleri ve Bu Geleneklerin İnsan İlişkilerine Etkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.26, Eylül-Ekim 2011, s.3.

⁸ “İd”, C.5-2, s.931.

⁹ “İd-ı Fitr” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.5-2., İstanbul 1979, s. 933.

¹⁰ “Bayram”, *İ.A.*, C.2, s.422.

¹¹ “Bayram”, *İ.A.*, C.2, s.422.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1988, s.201.

¹³ Konu hakkında ayrıntı için bkz. Uzunçarşılı, *age*; Osman Turan, “Bayram”, *İ.A.*, C.2, İstanbul 1993, s.422; Ebru Baykal, *Osmanlılarda Törenler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s.51-59.

¹⁴ “Bayram”, *İ.A.*, C.2, s.422.

¹⁵ Özdemir Nutku, “Bayram”, C.5, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1992, s.264.

¹⁶ Uğur Üçüncü, *İttihatçıların Trabzon'daki Faaliyetleri*, Altınpost Yay., Ankara 2012, s. 47.

¹⁷ Faik Ahmet Bey, 1894'te Trabzon'da Ahmet ve Mürvet çiftinin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1919'da İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitiren Faik Ahmet Bey, Trabzon'a döndü. İstikbal gazetesini çıkararak Milli Mücadeleye gazeteci olarak katıldı. Gazetenin imtiyaz sahipliğinin yanı sıra başyazarlığını da üstlendi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde idareci olarak da görev yaptı. Daha sonra Trabzon Elektrik Yüksek anonim Şirketinin idare meclisi başkanlığını yürüttü.. Trabzon Barosu başkanlığını yaparken TBMM'nin 6. Dönemine Trabzon Mebusu olarak seçildi. 6, 7, 8, 9. Dönem Trabzon, 11. Dönem Ankara mebuslukları, Devlet Bakanı ve Başbakanlık yardımcılığı görevini de yürüten Faik Ahmet Bey, 14 Mart 1959'da vefat etmiştir. Barutçu soyadını alan Faik Ahmet Bey, öldüğünde evli ve dört çocuk babası idi. Faik Ahmet Barutçu'nun 6. Dönem TBMM Özlük Dosyası, TBMM Arşivi, Sicil No: 389, Kutu No: 57; Faik Ahmet Barutçu'nun 7. Dönem TBMM Özlük Dosyası, TBMM

JHS
154

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

Türk gazetesi çıkarılması kararı almışlardır.¹⁸ Neticede gazete *İstikbâl* adıyla 10 Aralık 1918'de çıkarılmaya başlanmıştır. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olan gazete Milli Mücadeleyi desteklemiş, özellikle Karadeniz'deki Rum propagandalarına karşı yayın faaliyetini sürdürmüştür. Haftada üç gün yayınlanan gazete 27 Ocak 1921'den itibaren günlük olarak çıkarılmıştır.¹⁹ 4 Mart 1925 Takrir-i Sükûn Kanununun birinci maddesine dayandırılarak 8 Mart 1925'te Bakanlar Kurulunun aldığı bir kararla kapatılmıştır.²⁰ *İstikbâl* gazetesinin son sayısı ise 17 Mart 1925'te yayınlanmıştır.²¹

1. Milli Mücadele Yıllarında Ramazan Ayları ve Bayramlar

1.1. Ramazan Ayları ve Bayram Tarihleri

1920 Ramazan ayı 19 Mayıs 1920 Çarşamba günü başlamış, 17 Haziran 1920 Perşembe günü sona ermiştir. Bayramın birinci günü ise 18 Haziran 1920 Cuma günü idi.²² 1921 yılı Ramazan ayı 9 Mayıs'ta başlamış, 7 Haziran'da bitmişti. Ramazan Bayramı ise 8, 9, 10 Haziran tarihlerindedir.²³ 1922 senesinin Ramazan ayının başlangıcı 28 Nisan'dır.²⁴ Ramazan Bayramı 28 Mayıs 1922 Pazar gününe tesadüf etmişti.²⁵ 1923 Ramazan ayı 17 Nisan'da başlamıştır.²⁶ Ramazan Bayramı ise 17 Mayıs Perşembe günü idi.²⁷ 1924 senesinin Ramazan ayının başlangıcı 6 Nisan olup, Ramazan Bayramı 5 Mayıs Pazartesi gününe tesadüf etmiştir.²⁸

İstikbal gazetesi, 1921'den itibaren Ramazan ayının birinci gününden başlamak üzere Bayram gününe kadar namaz vakitlerini kamuoyuyla paylaşmıştır.²⁹ Örneğin 1921 arife gününde gazetede yayımlanan imsakiye, vakit namaz saatlerinin yanı sıra, bayram namaz saatini ve sadaka miktarını da okuyuculara bildirmiştir.³⁰

Trabzon'da 1924 Ramazan ayının başlangıcı ve bayram gününün tespitinde problem yaşanmıştır. Ramazan ayına Ankara'dan bir gün sonra başlamıştı. Ankara'da 4 Nisan'da oruç tutulmaya, Trabzon'da ise 5 Nisan'da oruç tutulmaya başlanmıştır.³¹ Trabzon Müftü Vekili Mesut Ahmet Efendi, Diyanet İşleri Başkanının telgrafına rağmen hilalin görülmediği gerekçesiyle Ramazan ayını başlatmamıştı. Trabzon'un Akçaabat kazasında ise Diyanet İşlerinin telgrafına uyularak Ankara ve diğer yerlerdeki gibi 4 Nisan'da Ramazan ayına başlanmıştır. Trabzon'dan 4 Nisan'da Akçaabat'a gidenler, halkın oruçlu olduğuna şahit olmuşlardır.³² Trabzon Müftü Vekilinin bu tavrı, Trabzon'da eleştirilmiştir.

Ramazan ayının sonunda bayramın hangi gün olacağı da tartışma konusu olmuştu. 29 Nisan tarihli *İstikbal* gazetesine göre Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından müftülüklerle

JHS
155

History
Studies

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

Arşivi, Sicil No: 1124; Faik Ahmet Barutçu'nun 8. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 1124, Defter No: 1061; Faik Ahmet Barutçu'nun 9. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 1124; Faik Ahmet Barutçu'nun 11. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 1124, Defter No: 85.

¹⁸ Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, İstanbul 1964, s.217.

¹⁹ E.Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, 4. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 186.

²⁰ B.C.A. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 30.0.18.01/1.13/13.5.1.

²¹ Üçüncü, *age*, s.246.

²² <http://takvim.ihya.org/1920-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

²³ <http://takvim.ihya.org/1921-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

²⁴ <http://takvim.ihya.org/1922-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

²⁵ *İstikbâl*, 30 Nisan 1338/30 Nisan 1922, No: 598, s.1.

²⁶ <http://takvim.ihya.org/1923-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

²⁷ *İstikbâl*, 16 Mayıs 1339/16 Mayıs 1923, No: 918, s.1.

²⁸ <http://takvim.ihya.org/1924-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

²⁹ *İstikbâl*, 9 Mayıs 1337/9 Mayıs 1921, No: 298, s.1; *İstikbâl*, 30 Nisan 1338/30 Nisan 1922, No: 598, s.1; *İstikbâl*, 5 Nisan 1340/5 Nisan 1924, No:1160, s.1; *İstikbâl*, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.1.

³⁰ *İstikbâl*, 7 Haziran 1337/7 Haziran 1921, No: 323, s.1.

³¹ *İstikbâl*, 4 Nisan 1340/4 Nisan 1924, No:1159, s.1.

³² *İstikbâl*, 6 Nisan 1340/6 Nisan 1924, No:1160, s.1.

gönderilen tebligatta Konya Fetvahanesi tarafından rüyet-i hilal Ramazan'ın Cuma gününde tespit edilmesinden dolayı hilal-i şevval görülmediği takdirde 30. gün olarak bayramın Pazar günü olacağı bildirilmiştir.³³ İstikbal gazetesi bu durum üzerine Hatipzade Emin'in "La havle vela kuvvete illa..." başlıklı bir makalesini yayınlama gereği duymuştur. Hatipzade Emin, Diyanet İşleri Başkanının Trabzon Fetvahanesine 22 Nisan 1924'te gönderdiği tebliğdeki bilgilerin şaşırtıcı olduğunu belirtmiştir. Dünyada birçok rasathanenin olmasına rağmen Diyanet İşleri Başkanının muğlak bir tarihte Ramazan Bayramını kutlama çağrısı yapmasının bir dayatma olduğunu, bayram gününün tespitini müftülükler bırakması gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde Türkiye'nin tamamında insanların oruçlarında eksiklik olacağını, ikinci halde ise hata oranının azalacağını iddia etmiştir. Hatipzade Emin, kendi hesaplamalarına göre bayramın Salı günü olduğu kanaatine ulaşmıştır.³⁴ Akçaabat Müftülüğü ise Ramazanın başlangıç günü gibi, Diyanet İşleri Başkanlığının tebliğini kabul etmiş, bayramın 4 Mayıs Pazar günü olduğunu kazada ilan etmişti.³⁵ Vakfikebir Müftülüğü, Trabzon'un ne yapacağını fetvahaneden sormuştu. Müftü Vekili Mesut Ahmet Efendi, ay görünürse Pazartesi olmazsa "tekmil-i selâsin" itibariyle Salı günü bayram yapılacağını cevaben bildirmiştir.³⁶ 4 Mayıs Pazar günü ise İstikbal gazetesi "Bayram Ne gün?" sorusunu sormuş, bugün değil, yarın da şüpheli olduğunu belirtmiştir. Gazeteye göre Trabzon fetvahanesi bayramın hangi gün olacağını kesin olarak belirleyememiştir. Fetvahane, bayramın kesinlikle Pazar günü olmadığını ifade etmiştir. 3 Mayıs akşamı motorla denize adam çıkarılmış ve ay izlenmişse de görülmemiştir. Bu nedenle 4 Mayıs'ta Bayram yapılmamıştır. 4 Mayıs akşamı ay görünmesi halinde 5 Mayıs Pazartesi günü Trabzon'da bayram olacaktır. Görünmediği takdirde Trabzon, bayramı Salı günü yapacaktır.³⁷ Trabzon'da Bayramın tespiti için 4 Mayıs akşamı hava kapalı olduğundan hilali görmek mümkün olamamış, "tekmil-i selâsin" itibariyle bayramın 6 Mayıs Salı günü kutlanacağına Trabzon Müftülüğü karar vermiştir. İstikbal gazetesi bayram öncesinde okuyucuların bayramlarını kutlamış, gazetenin Pazar gününe kadar çıkmayacağını, bununla beraber önemli telgrafları ilave halinde okuyuculara bildireceğini ifade etmişti.³⁸ Alınan karar gereği Trabzon'da, Bayram 6 Mayıs Salı günü yapılmıştır.³⁹

1.2.Trabzon'da Ramazan Günleri ve Bayramları

Trabzon'da Ramazan ayları canlı bir şekilde yaşanmıştır. Milli Mücadelenin ilk yıllarında işgallerin getirdiği hüznle geçirilen Ramazanlar, zaferden sonra coşkuya dönüşmüştür. Ramazan aylarında halk oruç tutmak, teravîh namazlarını kılmak, yardımlaşmalarda bulunmak, Kur'an-ı Kerim hatimleri indirmek gibi dini vecibelerini yerine getirmeye hassasiyet göstermiştir. Gazetede, meşhur hafızlardan İskifyeli Alemdarzade Şükrü Efendi tarafından Çarşı Camiinde sahur mukabelesi okunacağı halka müjdelendi.⁴⁰ Trabzon halkı ölmüşlerinin ruhu için Ramazan ayında mevlitleri artırmıştır. Bunlardan biri kısa süre önce Ankara'da menfur bir cinayete kurban giden Ali Şükrü⁴¹ Bey'in ruhu için idi. Eniştesinin 10

³³ *İstikbâl*, 29 Nisan 1340/29 Nisan 1924, No: 1178, s.1.

³⁴ *İstikbâl*, 29 Nisan 1340/29 Nisan 1924, No: 1178, s.1-2.

³⁵ *İstikbâl*, 1 Mayıs 1340/1 Mayıs 1924, No: 1180, s.1.

³⁶ *İstikbâl*, 4 Mayıs 1340/4 Mayıs 1924, No: 1181, s.1.

³⁷ *İstikbâl*, 4 Mayıs 1340/4 Mayıs 1924, No: 1181, s.1.

³⁸ *İstikbâl*, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.1.

³⁹ *İstikbâl*, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.1.

⁴⁰ *İstikbâl*, 2 Mayıs 1338/2 Mayıs 1922, No: 601, s.2.

⁴¹ Trabzon'un Vakfikebir kazası ahalisinden ve Bahriye Kolağalından emekli, Reiszade Hacı Ahmet Efendi'nin ve Sabdek Hanım'ın oğlu olan Ali Şükrü Bey, 1885-86 tarihinde doğmuştur. 1897'de girdiği Deniz Harp okulundan 1903 senesinde mezun olmuştur. 31 Mart vakasında Hürriyet Ordusu İstanbul kapılarına geldiğinde Bahriyeli arkadaşlarıyla bir grup kurarak Hürriyet ordusuna katılışı istibdadı yıkmak için kuvvetli bir etken olmuştur. Balkan Savaşlarında gözlerinde

JHS
156

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

Mayıs 1923'te verdiği ilana göre Ramazan ayının 25. günü Cuma namazının ardından Meydan Caminde mevlit okunacaktı.⁴² 1924 Ramazan ayında da merhumun sene-i devriyesi nedeniyle ruhuna ithafen Çarşı Caminde Cuma Namazını müteakip mevlit okunmuştur.⁴³

Ramazan Bayramlarında belediye, valilik, okullar gibi resmi dairelerin yanı sıra İdman Yurdu, Muallimler Derneği, İstikbal gazetesi gibi özel müesseseler tatile ayrılmıştır. Örneğin, 1922 Ramazan Bayramından hemen önce okullar tatile girmişti. Darulmuallimin ve bütün ilk mekteplerin sınavları bayramdan önce bitirilmiş, öğrenciler yaz tatiline girmişlerdir. Sadece Mekteb-i Sultaninin bir sınavı kalmışsa da⁴⁴ sınavın bitmesiyle o da tatile girmişti. İstikbal gazetesi ise 1921 ve 1922 Ramazan Bayramının birinci günü yayınlanmışken ikinci ve üçüncü günleri tatil olmuştu.⁴⁵ 1923 Bayramında ise birinci günü de dâhil olmak üzere 4 gün çıkmamıştı.⁴⁶ Gazete, okuyucuların haber alma özgürlüğünün bilincinde hareket ederek tatil günlerine ait haberleri, telgrafları çıkacağı ilk sayıda vereceğini vaat etmişti.⁴⁷ Öte yandan TBMM'nin de tatile girmesi nedeniyle Trabzon mebusları memleketlerine gelmekteydiler. 30 Mayıs 1921 tarihli gazetede bildirildiğine göre Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey Cuma günü Ümit vapuruyla şehre gelmiştir.⁴⁸ Hafız Mehmet Bey de Trabzon'a gelmek için Ankara'dan hareket etmişti.⁴⁹ Ramazan ayında kamu çalışanlarının lehine çalışma saatlerinde değişikliğe gidilmiştir. Yeni ayarlamaya göre Ramazan münasebetiyle mesai saati öğleden sonra birden başlayarak beş buçuğa kadar devam edecekti.⁵⁰ Hükümet, Ramazan Bayramlarında halkın iktisadi durumunu iyileştirmeye çalışmıştır. 1921 Ramazan Bayramı arifesinde memurlara bir maaş dağıtılmıştı.⁵¹ 1924 Ramazan Bayramı nedeniyle de işçilerin maaşlarının Mayıs'ta dağıtılmaya başlanacağı Maliye Vekâleti tarafından kararlaştırılmış, gerekli talimat verilmiştir.⁵² Gazete, 20 Nisan tarihli sayısında, Maliye Vekâletinin bayram münasebetiyle maaşların havalelerinin gelmesini beklemeksizin dağıtılmasını telgrafla bildirdiğini belirtmiştir. Gazete, Trabzon Defterdarlığında yaptığı incelemeler neticesinde maaşların 1 Mayıs'tan itibaren dağıtılacağını öğrenildiğini kamuoyuna müjdelemiştir.⁵³ Böylece bayram için memurların alışveriş yapabilmeleri sağlanmıştı.

Ramazan aylarında halkın sıklıkla gittiği yerler arasında kahvehaneler, tiyatrolar, sinemalar, parklar yer almaktadır. Bununla beraber Hükümet, 1921 Ramazan ayı ve savaş

oluşan hastalıktan dolayı emekliye sevk edilmişti. Donanma Cemiyeti üyesi olan Ali Şükrü, dört torpidonun teslimi için Almanya'ya; Cemiyetin pul imalatı için ise İngiltere'ye gitmiştir. Ali Şükrü daha sonra Babı Al-i Caddesinde, Ayyıldız Kütüphanesini açmıştır. Savaşın sonuna Bab-ı Ali Şükrü Matbaası'nı tesis ederek basın hayatına girmiştir. Umumi Harbin sonuna kadar makaleler, İngilizce tercüme, sosyolojik konularda birçok yazılar yazmıştır. Mondros'tan sonra İstanbul'da Müdafai-i Hukuk Teşkilatı'nda çalıştıktan sonra Trabzon'a gelmiştir. Burada Mebusan Meclisleri Trabzon Milletvekili olarak girmiştir. Meclis dağıtıldıktan sonra I. TBMM'ye de Trabzon mebusu olarak katılmıştır. Mecliste bir suikasta kurban giden iki erkek ve bir kız çocuğu sahibiydi. Bkz. Büyük Şehit Ali Şükrü Bey'in Tercüme-i Hali, *İstikbal*, 3 Nisan 1339/3 Nisan 1923, No: 881, s.1; Ali Şükrü Bey'in 1. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Dosya No: 63, Sicil No: 408; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, C.III, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1994, s.923.

⁴² *İstikbâl*, 10 Mayıs 1339/10 Mayıs 1923, No:913, s.1.

⁴³ *İstikbâl*, 10 Nisan 1340/10 Nisan 1924, No: 1164, s.2.

⁴⁴ *İstikbâl*, 1 Haziran 1338/1 Haziran 1922, No: 623, s.2.

⁴⁵ *İstikbâl*, 8 Haziran 1337/8 Haziran 1921, No: 324, s.2; *İstikbâl*, 10 Mayıs 1338/10 Mayıs 1922, No: 607, s.1.

⁴⁶ *İstikbâl*, 16 Mayıs 1339/16 Mayıs 1923, No: 918, s.1.

⁴⁷ *İstikbâl*, 8 Haziran 1337/8 Haziran 1921, No: 324, s.2.

⁴⁸ *İstikbâl*, 30 Mayıs 1337/30 Mayıs 1921, No: 316, s.2.

⁴⁹ *İstikbâl*, 30 Mayıs 1337/30 Mayıs 1921, No: 316, s.2.

⁵⁰ *İstikbâl*, 8 Nisan 1340/8 Nisan 1924, No: 1162, s.2.

⁵¹ *İstikbâl*, 8 Haziran 1337/8 Haziran 1921, No: 324, s.2; O yıllarda savaşlar nedeniyle TBMM Hükümeti, maaşları zamanında ödeyememişti. Bu nedenle bayram münasebetiyle çalışanlara verilecek maaşlar gazetede yer almıştı.

⁵² *İstikbâl*, 29 Nisan 1340/29 Nisan 1924, No: 1178, s.1.

⁵³ *İstikbâl*, 30 Nisan 1340/30 Nisan 1924, No: 1179, s.2.

JHS
157

History
Studies

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

durumu nedeniyle bütün tiyatroların kapatılması, buna karşın sinemalara izin verilmesini kararlaştırmıştı. Bu kararı Trabzon ve diğer bütün vilayet merkezlerine bildirmişti. İstikbal gazetesi, haberi 30 Mayıs tarihinde uygun bir karar olarak kamuoyuna taşımıştır.⁵⁴

Bayramlarda az da olsa asayişsizlik olayları yaşanmıştır. Bununla beraber içki yasağının kaldırılmasından sonra Bayramlarda sarhoşluktan kaynaklanan asayişsizlik vakaları artmıştır. İstikbal gazetesine göre bayramın ilk günü Ferah Eczanesi önünden geçerek evine dönmekte olan Yeni Cuma Mahallesi'nden Çakmakçı oğullarından İbrahim'in eşi Seher Hanıma sarhoşluğunun etkisiyle elle sarkıntılık eden Dağıstanlı Magomayef oğlu Yusuf tutuklanarak mahkemeye sevk edilmiştir. Bayramın son günü, alaturka saat on iki civarında Boztepe Mahallesi'nde oturan Torul Posta eski Müdürü Ali Efendinin oğlu Abdullah Mahallesi'nden Rüstem oğlu Kayıkçı Hasan ile Boztepe mahallesi'nden Mehmet Ali oğlu Cemal sarhoş olarak Semerciler Çarşısında birbiriyle kavga etmişler, kavga sırasında Cemal silahını ateşlemiştir. Bunların tamamı tutuklanarak haklarında tutulan zabıt varakasıyla mahkemeye sevk edilmişlerdir. Bayramın son günü alaturka saat on bir buçuk civarında Debbağhane Mahallesi'nden Gani oğullarından 15 yaşındaki Aşçı Ali Oğlu, Uzun Sokak Caddesinde asayiş bozduğu gerekçesiyle hakkında tutanak hazırlanarak mahkemeye gönderilmiştir.⁵⁵

Gazete, Bayram günlerinde çocuklar tarafından kullanılan mantar tabancaların gürültüsüne dikkat çekmiştir. Neredeyse her mahalle çocuğunun ellerinde bir oyuncak tabancası veya değişik fişeklerle ortalıkta huzuru bozan bir gürültü oluşturduğunu belirtmiştir. Kazalardan ve değişik yerlerden bir tabanca kadar ses çıkaran bu oyuncakların çevreye verdiği zarar nedeniyle yasaklanmasının iyi olacağı çağrısında bulunmuştur.⁵⁶

1924 Ramazan ayında İstikbal gazetesinde "Ramazan İzleri" başlığıyla üçü A.A. imzasıyla üçü A.H. imzasıyla olmak üzere 6 yazıdan oluşan bir yazı dizisi çıkmıştır. Arife gününü, Ramazanın birinci ve ilerleyen günlerini anlatan bu yazılar Trabzon'da Ramazan ayının nasıl yaşandığını göstermesi açısından oldukça değerlidir. 6 Nisan tarihli ilk yazıda arife günü hakkında değerli bilgiler verilmiştir. Yazar, Ramazan ayının Trabzon'a büyük bir heyecan getirmekle beraber eski Ramazanların daha güzel yaşandığını ifade etmiştir. Son beş on seneden beri Ramazan aylarının güzelliklerinden uzaklaşıldığını belirtmiştir. Eski Ramazanlarla karşılaştırdığı 1924 Ramazan ayının arife gününü şöyle anlatmıştır:

Küçükken iştirdim: Ramazân ayında bütün cinler, periler bağlanır ve bu mübârek ayın hürmetine, göze görünmeyen rûh-ı habîse insanlar arasından uzaklaşmış. Fakat işte bugün arife olduğu halde içim hiç de huzûr ve rahat içinde değil, sanki dünyanın bütün cinleri perileri toplanmış fikirler ve hislerimi bulaşık bir tel yumağına çevirmekle meşgûl... Masanın üzerine eğilmiş yazarken dışarıda kânûnları hatırlanan puslu, yağmurlu, soğuk bir günün ıslaklığı tenime yapışmış gibi titrek ve sıkıntılıyım... İşte ikindi de okunuyor. Fakat müezzinin sesi hiç de istekli, canlı değil, aman bir kere bitirsem de minareden insem diyen bir ahenk!.. Biraz sonra akşam olacak. Paltolarımızın yakasını yukarı kıvrarak evlerimize döneceğiz. İhtimâl yağmur devam edecek, canımız sıkılacak sahûra kadar vakti nerede geçireceğimizi düşünürken uykumuz gelecek. Bak az kaldı unutuluyordum. Eskiden arife ikindilerinde top atılırdı ama bugün bir şey duymadık. Acaba Ramazân değil mi?... Vaktiyle Ramazân yaklaştı mı? Bütün dükkânlar birkaç nev'iden un, şeker ve emsâli tatlılar ve tatlılıklarla dolardı. Fırınlarda lavaşlar, göbekliler "Ben, yiyeyim seni!" diyen bir renk ve işve ile dizilirlerdi. Akşamüzeri eve dönerken koltuklarımız

⁵⁴ İstikbâl, 30 Mayıs 1337/30 Mayıs 1921, No: 316, s.2.

⁵⁵ İstikbâl, 12 Mayıs 1340/12 Mayıs 1924, No:1184, s.2.

⁵⁶ İstikbâl, 1 Haziran 1338/1 Haziran 1922, No:623, s.2.

JHS
158

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

*türlü, türlü nevâlelerle dolu olurdu. Fakat bu seneki Ramazân pek lâyük geldi! Ne cepte para, ne fırında lavaş, ne de evde iftârlık var. Bu seneki Ramazânın husûsiyetlerinden biri de her sene Ramazânın geldiğini çoğalan adetlerinden anladığımız tayfaya pek tesadüf edilememesidir...*⁵⁷

A.A. ikinci yazısında, Trabzon'da Ramazan ayının ilk gününü nasıl geçirdiğini anlatmıştır. Ona göre arife günündeki neşesizlik havanın da fırtınalı olmasıyla artmıştır. Eski Ramazan günlerindeki canlılıktan eser kalmamıştır. Yazar, ilerleyen günlerde durumun değişeceği umudunu yinelemiştir.⁵⁸

8 Nisan tarihli yazı dizisinde Ramazan geceleri anlatılmıştır. Bu yazıyı A.A. imzalı değil A.H. imzalı yazar kaleme almıştır. Yazar, eski Ramazan gecelerinin coşkusunun çok daha fazla olduğunu, kahvehanelerde, parklarda Karagöz oyunlarının, hoş sohbetlerin Ramazan gecelerini renklendirdiğini belirtmişti. 1924 Ramazan gecelerinde ise birkaç sinemadaki yenilik ve Gençler Yurdunun musiki gösterileri haricinde vatandaşlarda genel bir isteksizlik görüldüğünü ifade etmişti.⁵⁹

10 Nisan tarihli "Ramazan Manzaraları" başlıklı yazıda, fırtınalı havanın dinmesinin Trabzon'da Ramazan günlerine olumlu bir hava verdiği ifade edilmiştir. Halkın sokaklarda, toplu mekânlarda daha fazla görüldüğü, bakkallarda satılan çata patlarla sigara tiryakilerinin nasıl kızdırıldığı anlatılmıştır.⁶⁰

A.H. 12 Nisan tarihli yazısında ise Ramazan günlerinin canlanmaya, eski günlere benzemeye başladığı belirtmişti:

Gerçi soğuklar gider gibi oluyor ama.. ıslak süngerleri eğdiren hafif bulutlar sık sık üzerimizde dolaşmakta inat ediyor. Sabahleyin tam güneşle gözlerimizi açıyoruz: Oh! Elhamdülillah bugün hava açtı demeye kalmıyor, sağdan soldan haşarı bulut kümecikleri zevkimizi, keyfimizi, neşemizi kaçırıyor. Bu hale rağmen Ramazân ilerledikçe eskilere benzer gibi oluyor: Tek tük dükkânlarda hafif bir fevkâlâdelik hissedilmeye başlandığı gibi iftâr saatlerinde de şöyle böyle bazı değişiklikler görünmektedir... Gerçi ortalıkta alıştığımız Ramazân neşeleri, keyifleri, husûsiyetlerine bolca rast gelemiyorsak da büsbütün neşesiz kaldığımız yok. Barut gibi tiryâkilerin ayaklarına fırlatılan tenekeler, çat çatlar, pat patlar, bir fişekleri akşam saatlerinde bizi eğlendirmiyor değil, dün akşam ihtiyar bir tiryâkinin ayaklarını saran çat, çat fişenlerini gören bir polis efendi hiddedini saklayamadı:

*-Efendim bu gibi haller artık maziye gömülmelidir! Hürriyet-i seyrüsefer var! Yolda giden bir adama velev çat çatla olsun tatbîk-i silah! Etmek artık bir cürm demektir. Acaba Avrupa'da da o ruhlı tiryâkilere! Böyle mi yaparlar? Şüphesiz ki: Hayır oralarda hürriyet-i şahsiye-i masûniyet vardır. Ve halk buna hürmet etmesini bilir ilh..."*⁶¹

Yazar yazısının sonunda Ramazan'da Belediyenin minareleri ışıklandırdığı bilgisini eleştirel bir tavırla okuyucularına sunmuştur.⁶² 1924 yılı Ramazan ayına dair yazı dizisinin sonucusu 28 Nisan'da Ramazan ayının sonlarında A.A. tarafından kaleme alınmıştır. Trabzon'daki sosyal hayatta eski Ramazanlardaki gibi bir kaynaşmanın ve neşenin başladığı

⁵⁷ A.A., "Ramazan İzleri, Arife", *İstikbâl*, 6 Nisan 1340/6 Nisan 1924, No:1160, s.1.

⁵⁸ "Ramazan İzleri Birinci Gün", *İstikbâl*, 7 Nisan 1340/7 Nisan 1924, No: 1161, s.1.

⁵⁹ A.H., "Ramazan İzleri, Ramazan Geceleri", *İstikbâl*, 8 Nisan 1340/8 Nisan 1924, No: 1162, s.1.

⁶⁰ A.H., "Ramazan İzleri, Ramazan Manzaraları", *İstikbâl*, 10 Nisan 1340/10 Nisan 1924, No: 1164, s.1.

⁶¹ A.H., "Ramazan İzleri, Benzer Gibi", *İstikbâl*, 12 Nisan 1340/12 Nisan 1924, No: 1165, s.1.

⁶² A.H., "Ramazan İzleri, Benzer Gibi", *İstikbâl*, 12 Nisan 1340/12 Nisan 1924, No: 1165, s.1.

JHS
159

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

ifade edilmiştir. Kadınların bu canlılıkta rollerinin fazla olduğu belirtilmiştir. Ramazan'ın bu güzelliklerine karşın Trabzon'da artan dilencilerin can sıkıcı bir hal aldığı ortaya konmuş, Belediyenin bu soruna ilgisiz kalmaması istenmiştir.⁶³

1.3. Bayramlaşmalar

Ramazan ayı geldiğinde İstikbal gazetesi, okuyucularını tebrik etmiştir. 1921 Ramazan ayının ilk gününde gazete, çerçeve içerisinde okuyucularının ve bütün İslam âleminin Ramazan ayını kutlamıştır.⁶⁴ 1922 ve 1923 Ramazan ayının tebrik edilmesinden sonra farklı olarak ayın İslam alemine hayırlı ve mesut günler getirmesi dilenmiştir.⁶⁵ 1924'te ise İstikbal gazetesi, önceki yıllardan farklı olarak Trabzon halkının Ramazan ayını şöyle kutlamıştır:

*On bir ay günah içinde kirlenen ruhlarımızı kudsiyetin mağfîret ve hidâyetiyle yıkayan, temizleyen mübarek Ramazân ayının bu ilk gününü İstikbal en temiz imanıyla karşılar ve ona kavuşan kari'înlerini tebrik eder.*⁶⁶

Gazete, Ramazan Bayramlarında ise halkın bayramını kutlamıştır. 1920 ve 1921 Ramazan Bayramını manşetten çerçeve içerisinde şöyle tebrik etmiştir: “İstikbal, Bayram münasebetiyle bilumum din kardeşlerine arz-ı tebrikât eyler.”⁶⁷ 1922 Ramazan Bayramının ilk günü İstikbal gazetesi: “(İstikbal) Bütün dindaşlarının mübarek Ramazan Bayramını tebrik eder” başlığıyla okuyucularının bayramını kutlamıştır. Anavatanın bu bayramı da Milli Mücadelenin coşkusuyla karşıladığını, bütün Türkiye'nin ve dış dünyadaki Müslümanların cephelerden gelecek zafer haberlerini beklediğini, Mondros Mütarekesinden üç sene sonra Türkiye'yi yine kan ve ateş içinde bulan 1922 Ramazan Bayramında Türkiyelilerin “her şey yalnız vatan için” dediğini belirtmiş, Cenab-ı Hakk'tan aziz vatani zafere kavuşturmasını, bütün Müslümanlara huzur getirmesini dilemiştir.⁶⁸ 1923 Ramazan Bayramında gazete okuyucularının bayramını tebrik etmiş ve hayırlı bir sulh ile milletin huzurunu temenni etmiştir.⁶⁹

Trabzon'da Bayram günleri halk arasında bayramlaşmalar yapılmıştır. Bununla beraber İstikbal gazetesine resmi ve özel kuruluşların bayramlaşmaları yansımıştır. Gazeteye göre Valilikte, sivil toplum örgütlerinde bayramlaşmalar yaşanmıştır. 1920 senesinin bayramının birinci günü bayram namazının ardından Valilikte bayram münasebetiyle yapılacak resmi bayramlaşmaya valilik tarafından yapılan yazılı davete vilayetin protokolü icabet etmişti. Program gereği, Trabzon Valisi, Bayram namazını Ortahisar Camiinde kılmış, ardından Valilik Binasına geçmiştir. Bir süre makamında bulunmuş, Tümen Kumandanı Miralay Rüştü Bey ve maiyetinin gelmesinden sonra Vali Bey, Hükümet avlusuna inmişti. Avluda mızika bandosu, birer Nizamiye ve Jandarma müfrezesi, polis komiser, yardımcıları ve memurları bir saf halinde sıralanmışlardı. Önce Müftü Mahir Efendi tarafından bir dua okunmuştur. Duanın ardından selam havası çalınmıştır. Selam havasının ardından ise üç defa “Padişahım çok yaşa” duası edilmiştir. Merasimin ardından avludan yukarı çıkılarak askeri kumandanlar, üst düzey idari görevliler, ulema, eşraf, tüccar, ruhani reisler, baro heyeti ve diğer daire ve kuruluşların yöneticileri sırasıyla Vali Bey'e tebriklerini arz etmişlerdi.⁷⁰ Ayrıca Trabzon'dan Vali Vekili

⁶³ A.A., “Ramazan İzleri, Dilenciler”, *İstikbâl*, 28 Nisan 1340/28 Nisan 1924, No: 1177, s.1.

⁶⁴ *İstikbâl*, 9 Mayıs 1337/9 Mayıs 1921, No: 298, s.1.

⁶⁵ *İstikbâl*, 30 Nisan 1338/30 Nisan 1922, No: 598, s.1; “İstikbâl”, *İstikbâl*, 17 Nisan 1339/17 Nisan 1923, No: 893, s.1.

⁶⁶ *İstikbâl*, 5 Nisan 1340/5 Nisan 1924, No:1160, s.1.

⁶⁷ *İstikbâl*, 20 Haziran 1336/20 Haziran 1920, No: 148, s.1; *İstikbâl*, 7 Haziran 1337/7 Haziran 1921, No: 323, s.2.

⁶⁸ *İstikbâl*, 28 Mayıs 1338/28 Mayıs 1922, No:622, s.1.

⁶⁹ *İstikbâl*, 16 Mayıs 1339/16 Mayıs 1923, No: 918, s.1.

⁷⁰ *İstikbâl*, 20 Haziran 1336/20 Haziran 1920, No: 148, s.1.

JHS
160

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

ve Üçüncü Kafkas Tümen Kumandanı ile Trabzon Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nden TBMM Başkanlığına Ramazan Bayramı münasebetiyle tebrik telgrafı çekilmiştir.⁷¹ 1921, 1922 ve 1923 Ramazan Bayramında önceki yılda olduğu gibi Valilikte resmi bayramlaşma yapılmıştı.⁷² Trabzon Valiliği, önceki yıllardan farklı olarak 1924 Ramazan Bayramında tören programı da hazırlanmıştır. Bayram namazının Ortahisar'da Fatih Camiinde kılınmasının ardından Hükümet Dairesinde kutlama töreni yapılacağı Valilik makamından protokole tezkirelerle bildirilmiştir. Törene katılacakların bulunacağı sıra şöyle olacaktı: Eski mebus ve valilerden Hamid Bey, Tümen Kumandanı, Bahriye Müfrezesi Kumandanı ve maiyeti, Jandarma Kumandanı ve maiyeti, Seyyar Jandarma Kumandanı ve maiyeti, Kadı, Müftü, ulema, eşraf, tüccar, Belediye Heyeti, Meclis-i İdare ve Encümen-i Vilayet Heyeti, Kulüp Heyeti, Adliye Müfettişi, adliye memurları başkanları, Defterdar, Duyun-ı Umumiye, Rüşumat, Reji, Ziraat Bankası, Evkaf, Umur-ı Tasarrufiye, Baytar, Orman, Ticaret, Nüfus Müdürleri ve maiyeti, Maarif Müdürü ile Darulmuallimin, ticaret mektepleri, lise müdürleri ve muallimler, gazete müdürleri, yabancı kuruluşların direktörleri, Konsololar, Polis Müdürü ve maiyeti. Kutlama töreninden sonra ise Vali Bey, mülkiye, adliye reisleriyle birlikte askeri ve resmi makamları ziyarette bulunacaktı.⁷³

1922 Bayramında Trabzon'da muhtelif kuruluşlarca düzenlenen bayramlaşmalar dikkat çekmiştir. İdman Ocağı, Bayramın birinci günü, alaturka saat birde bayramlaşmak üzere bütün üyelerin ocak salonuna gelmeleri çağrısında bulunmuştur.⁷⁴ Muallimler Cemiyeti Genel Sekreterliğinden bayramlaşmak amacıyla birinci günü alaturka saat on birden sekize kadar Cemiyet binasının açık bulunacağı ilan edilmiştir.⁷⁵ 1924 Ramazan Bayramında da İdman Ocağı, İhtiyat Zabıtları Cemiyeti, Necm-i Ati Spor Kulübü, Muallimler Cemiyeti Başkanlıklarından verilen ilanlarda Bayramın birinci günü kuruluş binalarında bayramlaşılacaktı.⁷⁶

Bayram münasebetiyle Trabzon Sovyet Konsolosu Trabon Anadolu halkının milli bağımsızlık bayramına kavuşmasını temenni etmiştir. Konsolos Trabon'un İstikbal gazetesine Trabzon kamuoyuna hitaben yayınlanması için gönderdiği mesaj şöyle idi:

*Hulûliyle mübâhî olduğumuz iyd-i sa'id-i fitri münasebetiyle zat-ı â'linizi tebrik ederken Anadolu halkını ve kahraman ordusunu tebçil ve takdîs ile ankarîb millî istiklâl bayramına da kavuşmasını samimiyetle temenni ettiğimi arz eylerim efendim. Hissiyat ve takdirât-ı hâlisânemin kabulü mütemennâdır efendim. 28 Mayıs 1922.*⁷⁷

18 Nisan tarihli İstikbal gazetesi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın Ramazan dolayısıyla orduya yayınladığı beyannamesi sayfalarına taşımıştı. Mustafa Kemal Paşa beyannamesinde, rahmet ayında silah başında görev yapan ordunun Allah'ın izniyle kazandığı zaferler neticesinde sükûnetle barışı beklediğini belirtmiştir. Bununla beraber gerektiği takdirde Türk ordusunun şehadet yolunda yeniden harekete geçmekte tereddüt etmeyeceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa beyannamesinin sonunda şu temennide bulunmuştur:

⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, 45. İctima, 9.8.1336, C.3, TBMM Matbaası, Ankara 1981, s. 464.

⁷² İstikbâl, 8 Haziran 1337/8 Haziran 1921, No: 324, s.2; İstikbâl, 16 Mayıs 1339/16 Mayıs 1923, No: 918, s.2.

⁷³ İstikbâl, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.1.

⁷⁴ İstikbâl, 26 Mayıs 1338/26 Mayıs 1922, No: 621, s.2.

⁷⁵ İstikbâl, 28 Mayıs 1338/28 Mayıs 1922, No:622, s.2.

⁷⁶ İstikbâl, 4 Mayıs 1340/4 Mayıs 1924, No: 1181, s.2; İstikbâl, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.2.

⁷⁷ İstikbâl, 1 Haziran 1338/1 Haziran 1922, No:623, s.1.

... bu mübarek ayın hürmetine eltâf-ı İlâhîden vatanımız ve cümlemiz için selâmet ve saâdetle niyâz ederken da'vâ-i mukaddesin aşkından rahmet ve rahmâna kavuşmuş olan azîz şehîdlerimizin ruhlarına Fatihalar ihdâ ediyorum.⁷⁸

Gazete, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın 1923 Ramazan Bayramı dolayısıyla orduya hitaben yayınladığı beyannameyi de okuyucularına taşımıştır. Mustafa Kemal Paşa, beyannameinde bütün silah arkadaşlarının mübarek Ramazan Bayramlarını tebrik etmiş, Allah'tan Türk ordusuna tam bağımsızlığı getirmesini dilemiştir.⁷⁹ İstikbal gazetesi, Anadolu Ajansının telgrafından aktardığına göre Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1924 senesinin Bayram Namazını Hacı Bayram Veli Camiinde kılmıştır. Ardından Çankaya'daki Köşklerine dönmüş, saat ondan itibaren teşrifte bulunanların bayramlarını kutlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın gidiş dönüşlerinde askeri muzıka, polis, inzibat memurları resmi selamda durmuşlardır.⁸⁰

1.4.Yardımlaşmalar

Trabzon'da Ramazan aylarında sosyal yardımlaşma eğilimleri artmıştır. Zenginler fakirlere sadakalarını vermiştir. Miktar ise Trabzon Müftülüğünce belirlenmiştir. Örneğin Müftülük 1921 yılı Ramazan ayı sadakasını buğday fiyatı üzerinden yirmi dört kuruş olarak hesaplanmıştı.⁸¹ İstikbal, Ramazan fitrelerinin özellikle Türk ordusuna verilmesini arzu etmiştir. Ramazan fitrelerinin Anadolu mücahitlerinin yetim çocuklarına verilebileceği fetvasını hatırlatmıştır. Hatta fetvanın Mısır'da dahi kabul edildiğini, Mısır'da çok sayıda Müslüman'ın Ramazan fitrelerini Anadolu mücahitlerinin yetim çocuklarına gönderdiğini bildirmiştir.⁸²

1923 Ramazan Bayramının Birinci günü yetim çocuklar ihmal edilmemiştir. Maarif Vekaleti, Darüleytam Genel Müfettişliğinin emri üzerine Bayramın birinci günü Trabzon Darüleytam öğrencilerine müdür ve talim heyeti huzurunda bayramlaşarak otuz kuruşla ikişer külah şeker dağıtmıştır.⁸³

Ramazan aylarında Milli Mücadelenin en önemli destekçilerinden Hilal-i Ahmer kuruluşunun yardım çağrıları dikkat çekmiştir. 1921 Ramazan Bayramında Hilal-i Ahmer Cemiyetinden verilen ilanda Bayramın Birinci Günü Hilal-i Ahmer için para talep edileceği bildirilmişti.⁸⁴

Bayramda Hilal-i Ahmer Cemiyetine halkın teveccühü fazla olmuştu. *İstikbal* gazetesi "Hilal-i Ahmer'i Unutmayalım" başlığıyla bayramın birinci günü Ferah Lokantası'nın gelirinin yüzde otuzunu Hilal-i Ahmer'e terk edeceğini belirtmiş, kamuoyuna lokantaya gitme çağrısında bulunmuştu.⁸⁵ Bayramın birinci günü aynı çağrı bir kez daha yapılmıştır.⁸⁶ Bayram günü gazetenin ilk sayfasında çerçeve içerisinde: "Hilâl-i Ahmer Rozetlerini Alınız"⁸⁷ ifadeleriyle kamuoyu Hilal-i Ahmer için yardıma davet edilmiştir. Bayramın birinci günü Trabzon'da Hilal-i Ahmer için toplanan yardım paralarının miktarı 2491,50 kuruşu bulmuştu.⁸⁸

⁷⁸ *İstikbâl*, 18 Nisan 1339/18 Nisan 1923, No: 894, s.1.

⁷⁹ *İstikbâl*, 22 Mayıs 1339/22 Mayıs 1923, No: 920, s.2.

⁸⁰ *İstikbâl*, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.1.

⁸¹ *İstikbâl*, 6 Haziran 1337/6 Haziran 1921, No: 322, s.1; *İstikbâl*, 7 Haziran 1337/7 Haziran 1921, No: 323, s.1.

⁸² *İstikbâl*, 19 Mayıs 1338/19 Mayıs 1922, No: 615, s.2.

⁸³ *İstikbâl*, 11 Mayıs 1340/11 Mayıs 1924, No:1183, s.2.

⁸⁴ *İstikbâl*, 7 Haziran 1337/7 Haziran 1921, No: 323, s.2.

⁸⁵ *İstikbâl*, 7 Haziran 1337/7 Haziran 1921, No: 323, s.2.

⁸⁶ *İstikbâl*, 8 Haziran 1337/8 Haziran 1921, No: 324, s.2.

⁸⁷ *İstikbâl*, 8 Haziran 1337/8 Haziran 1921, No: 324, s.1.

⁸⁸ *İstikbâl*, 12 Haziran 1337/12 Haziran 1921, No: 325, s.2.

JHS

162

History
Studies

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

1922 Ramazan ayında Hilal-i Ahmer'e yardım çağruları yinelenmiştir. 10 Mayıs 1922 tarihli İstikbal gazetesi, Hilal-i Ahmer Riyasetinden bildirilen "*Hilal-i Ahmer'e her zamandan ziyade muavenet edelim*" başlıklı ilanını kamuoyuna taşımıştır. Hilal-i Ahmer Riyaseti, Rusya'dan perişan bir halde gelmekte olan sivil esirlerin sevkiyat merkezlerinin Trabzon İskelesi olduğu ve bu çaresizlerin işesi ve zaruri ihtiyaçlarının temin edilmesinin Hilal-i Ahmer Trabzon merkezine havale edildiğini hatırlatmıştır. İlanda ilk katile olarak bir hafta önce gelmiş olan 64 kişinin birkaç gün işelerinin ve her türlü ihtiyaçlarının temin edilmesinden sonra memleketlerine sevk olundukları belirtilmiştir. Bununla beraber Rus sahillerinde toplanmış ve harekete hazır bulunan 4000'e yakın esirin bu günlerde peyderpey gelmelerinin beklenildiği ifade edilmiş, Hilal-i Ahmer'e yüklenen bu görevin iyi bir şekilde yerine getirilmesi için Trabzon halkına Hilal-i Ahmer Cemiyetine her zamankinden fazla yardımda bulunulması çağrısında bulunulmuştur.⁸⁹ Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyasetinin bu çağrısına Ebulhamid Hüsnü Bey de başyazısıyla destek olmuştur. "*Hilal-i Ahmer'e Yardım*" başlıklı yazısında Hilal-i Ahmer'in geçmişteki faydalı çalışmalarına değindikten sonra, Rusya'dan gelmekte olan sivil esirler için herkesi Hilal-i Ahmer'e yardıma davet etmiştir.⁹⁰

1.5.Gazetede Çıkan Köşe Yazıları

1.5.1.Başyazılar

İstikbal gazetesinde Ramazan ayı ve Bayramıyla doğrudan ilgili başyazılar ve köşe yazıları kaleme alınmıştır. Bunlardan en önemlisi gazetenin başyazarı Faik Ahmet Bey'e ait olanlarıdır. Kaleme aldığı üç başyazıyla Bağımsızlık Savaşı veren Türk Milletinin Ramazan ayı ve bayramında içinde bulunduğu duygusal durumu ortaya koymuş, Ramazan vesilesiyle Trabzon kamuoyunu Milli Mücadele çatısı altında toplamaya çalışmıştır. İlk yazısı 20 Haziran 1920 tarihli olup "Bayram" başlığını taşıyan Trabzon ve onun nezdinde Ramazan Bayramının ne anlama geldiğini ortaya koymaktadır. Faik Ahmet Bey, yazısında 1919 ve 1920 Ramazan Bayramlarında halkın içinde bulunduğu duyguları karşılaştırmıştır. Ona göre, 1920 bayramı, 1919'unkine göre daha neşesizdir. 1919 Ramazan Bayramı, 11 aylık bir bekleyişin ıstırap ve endişesi içinde geçirilmişti. 1919 Bayramında 1920 Bayramının, milli sınırlar içinde bağımsızlığın ve hâkimiyetin kurulmasıyla refah ve huzura kavuşulması temenni edilmişti. Bu temenni gerçekleşmediği gibi 1920 Ramazan Bayramı, milletin daha yaşlı ve ıstıraplı, bağımsızlığı için mücadeleye mecbur edildiği huzur ve sükûnetten uzaklaştırıldığı günlerde gelmiştir. 1919 bayramı neşesiz geçmekle beraber, gelecek hakkında herkes ümitliydi. Zorlukların azalacağı bir devre kavuşmak için herkes bir an evvel barışın gelmesini arzulamaktaydı. Bunun şartları ve zemini ise oluşmuş görünüyordu. Özellikle İtilaf Devletleri arasında bulunan Amerika'nın Wilson Prensiplerine ve insani, ahlaki siyasetine güven çok fazla idi. Zira Wilson, her milletin kendi geleceğini belirlemeleri için Amerika'nın harbe girdiğini siyasi, iktisadi ilişkilerde serbestlik prensiplerini dünyaya ilan ederken her millet bu sözler nedeniyle derin bir güven hissediyordu. Bundan hareketle Türkler nazarında Wilson Prensiplerindeki taahhüt, her Amerikalı için namus borcu idi. Faik Ahmet Bey, özetle 1919 yılı bayramında herkesin yine neşesiz olduğunu, bununla beraber endişe ve ıstırapları dindirecek teselliler bulduklarını ifade etmiştir. 1920 Ramazan Bayramında ise ne kalplerde neşe ve ferahlık ne de hariçte o neşe ve ferahlığı hissettirecek bir ümit ve teselli bulunmadığını ileri sürmüştü. İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye dayattığı Barış Antlaşmasıyla, Türklerin kendilerinden ümit ettiği prensiplerin aslında boş olduğunu gösterdiklerini belirtmiştir. Bununla beraber ümitsizliğin Türk milletini teslimiyete sevk etmediğini, aksine davasında haklı olan Türk Milletinin bağımsızlık mücadelesini artırdığını ifade etmiştir. Böylece; "... *altı*

⁸⁹ *İstikbâl*, 10 Mayıs 1338/10 Mayıs 1922, No: 607, s.1..

⁹⁰ *İstikbâl*, 10 Mayıs 1338/10 Mayıs 1922, No: 607, s.1.

JHS
163

History
Studies

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

buçuk asırlık şerefli bir mâziye sahib bulunan asil bir milletin istiklâlinden mahrûm edilmesine imkân hazırlanamayacağını” bütün dünyaya göstereceğini belirtmiştir. Faik Ahmet Bey, yazısının sonunda şu temennide bulunmuştur:

... temennî ederiz ki önümüzdeki bayram, bu meşrû' müdâfaa-i cidâlin memlekete me'sûd bir huzûr ve isti'kâb te'mîn etmiş olduğu halde idrâk edilir de milletimiz ve bütün Müslümanlar için hakiki bir bayram olur.⁹¹

Faik Ahmet Bey, 1921 Ramazan ayının ilk günü sayısında “*Ramazan Düşünceleri*” başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Yazısında Ramazan ayının beraberinde getirdiği özelliklerden yola çıkılarak vatandaşların Milli Mücadele lehinde telkin edilmesini sağlamaya çalışmıştır. Ramazan ayının kendine mahsus ulviyetiyle, kalpleri ve ruhları temizleyen nuraniyetiyle geldiğini belirtmişti. Trabzonluların bugünden itibaren mübarek Ramazan ayının bütün manevi güzelliklerini yaşayacağını, nurani duygulara kavuşan insanların mabetleri şenlendireceğini, ezan ve Kuran seslerinin Trabzonluların ruhlarının derinliklerini yıkayacağını, karanlıklarını aydınlatacağını ve vicdanlarına başka bir haz ve güven vereceğini belirtmiştir. Sosyal hayatın zayıflığına dikkat çekmiş, Ramazan ayının bu dağınık insanları bir arada toplayan en önemli vesilelerden olduğunu ifade etmişti. Ramazan ayında herkesin ibadethanelere gittiklerini, zamanını ibadet ile geçirdiğini, ruhi açlığını ders okuyarak, ders dinleyerek aldığını, dini emirleri büyük bir şevkle dinlediğini belirtmiştir. Ramazan ayının Müslüman birey ve cemaatler için bir nimet ve bir fırsat ayı olduğunu ifade etmiştir. Faik Ahmet Bey, bundan hareketle Milli Mücadele'nin yapıldığı bir zamanda insanların vatan ve millet hesabına da aydınlatılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun sağlanması adına özellikle hocalara ve vaizlere önemli görevler düştüğünü, Ramazan ayının vaazlarında Milli Mücadeleye yardım temasının fazlaca işlenmesini istemiştir.⁹² Faik Ahmet Bey'e göre Cephelerde vatan savunmasıyla meşgul bulunanlara karşı maddi ve manevi borçlar vardır. Maddi borçlar, Hilal-i Ahmer'e yapılacak yardımlarla cephede çarpışan ve şehit düşmüş Mehmetçiklerin geride bıraktıkları ailelerine bakma adına ödenmiş olacaktır. Kendilerine manen yardımcı da Ramazan ayı içerisindeki ibadetlerle, Camilerde kılınan namazlarda yapılacak dualarla yapılmalıdır.⁹³

Faik Ahmet Bey'in konuyla ilgili son yazısı ise 1921 Ramazan Bayramında olup “*Bu senenin Bayramı*” başlığını taşımaktadır. Faik Ahmet Bey, başyazısında, Anadolu'nun Milli Mücadelesinin üçüncü bayramını yaşadığını belirtmiştir. Önceki senenin bayramının neşesiz olmakla beraber Anadolu'nun ümitli olduğunu ifade etmiştir. Ona göre neşesizliğin sebepleri Türklüğü ve Müslümanlığı ortadan kaldırmak amacıyla Anadolu'nun düşman işgaline uğramasıydı. Türkler ise bu durum karşısında mevcudiyetini ve bağımsızlığını korumak için şerefli bir mücadeleyi kabul etmiştir. Faik Ahmet Bey, 1921 senesinin de Milli Mücadele ile geçtiğini, bununla beraber 1921 senesi bayramında milletin kalbinde sadece umut değil neşe ve sevincin de olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Türk halkı ordusunun cephelerde kazandığı zaferleri görmekte ve kurtuluşa çok az kaldığına inanmıştır. Önceki sene İtilaf Devletlerinden aldıkları destekle Yunanlılar batıdan, Ermeniler ise doğudan saldırıya geçmişlerdi. Amaçları, İtilaf Devletleri adına Sevr Antlaşmasının tatbikini sağlamaktı. Fakat Türk ordusu doğuda Ermeni tehlikesini bertaraf ettiği gibi batıda Yunan ordusunu bir daha toparlamayacak derecede parçalamıştı. Bu başarılar Türk milletinin mücadelesinin kesin bir zaferle sonuçlanacağını göstermiştir. Faik Ahmet Bey, bu sebeplerden dolayı Trabzon halkının 1921 bayramını kalplerinde neşe, sevinç, gözlerinde ümit ve iman ile dolmuş bir şekilde

⁹¹ Faik Ahmet, “Bayram”, *İstikbâl*, 20 Haziran 1336/20 Haziran 1920, No: 148, s.1.

⁹² Faik Ahmed, “Ramazan Düşünceleri”, *İstikbâl*, 9 Mayıs 1337/9 Mayıs 1921, No: 298, s.1.

⁹³ Faik Ahmed, “Ramazan Düşünceleri”, *İstikbâl*, 9 Mayıs 1337/9 Mayıs 1921, No: 298, s.1.

JHS
164

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

karşılığını belirtmiş, gelecek senenin bayramının bütün ülkeye huzur ve mutluluk getirmesini Allah'tan niyaz etmiştir.⁹⁴

1.5.2.Dini Yazılar

İstikbal gazetesi, Ramazan aylarında halkı dini yönden aydınlatma görevini de üstlenmiştir. 1920 Ramazan ayında Ustazade Nazım Efendi'nin açıklamalarını içeren üç yazısı gazetenin muhtelif tarihlerinde okuyuculara sunulmuştur. 10 Haziran 1920 tarihli gazetede yayımlanan ilk yazıda Ustazade Nazım, İslam dininin faziletlerine değinmiştir. İnsanları kötülüklerden cinayetlerden korumanın yegâne yolunun din olduğu, aç ve çıplaklara yardım ettirenin, düşkünlerin ellerinden tutturmanın, bütün insanlığa fayda sağlamayı emredenin din olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda din adamlarının rolüne dikkat çekmiştir. Din adamlarının görevinin sadece milleti aydınlatmak ve uyarmak değil güçlü, liyakatli yeni ulema yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir. Hal böyle iken Trabzon'da ulemanın azaldığını gerçek anlamda ancak üç dört ulemanın kaldığını belirtmiştir. Trabzon'da din uleması yetiştiren medreselerin iki seneden beri açılmadığını, derslerin verilemediği belirtmiştir. “*Bizim Dârultedâvîmiz medreselerdir*” ifadesiyle medreselerin önemini vurgulamış, medreselerin bir an önce açılmasını sağlamanın ulemalarının en önemli görevi olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Ustazade Nazım, 3 Haziran 1920'deki ikinci yazısının başında iyiliğin faziletlerine değinmiştir. İslamiyet'in iyilik yapmayı emrettiğini, iyilik yapmaya yanaşmayanların bir gün yardıma muhtaç duruma düştüğünde iyilik bekleyemeyeceğini belirtmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak Rus işgali sonrasında Trabzon'a dönen evlerini, barklarını ve neredeyse bütün varlıklarını kaybeden, büyük sefalet içinde şehirde ayakta kalmaya çalışan muhacirlere herkesin yardım etmesi çağrısında bulunmuştur. Onlara yapılacak iyiliğin Allah katında çok makbul olduğunu Kuran-ı Kerim'den verilen örneklerle ortaya koymuştur.⁹⁶ Ustazade'nin 16 Haziran 1920 tarihli son yazısı öfkenin zararları üzerine idi. Ustazade, yazısıyla öfkenin zararlarını ortaya koyarak Trabzon kamuoyunu Ramazan ayında sükûnete davet etmiştir. Bireylerin öfke duygusundan kaçınması gerektiğini ifade etmiştir. Hiddetin bir çeşit cinnet olduğunu, her ferдин öfkeye kapılabileceğini fakat onu aşırıya taşırmadan, ona mağlup olmamanın insanlığın bir gereği olduğunu belirtmiştir. Hiddetin, maddi ve manevi felaketlerin, belaların kaynağı olduğunu, katil, yaralama, darpların hiddete mağlup olmanın neticesi olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Sadi Şirazi'nin Gülistan kitabından bir hikâye anlatarak iyiliğin her zaman başarıyı, fazla hiddetin ise kötü sonucu doğuracağını belirtmiştir.⁹⁷

1921 Ramazanında da Ustazade Nazmi, kamuoyunu dini konularda bilgilendiren yazılar kaleme almaya devam etmiştir. 12 Mayıs 1921 tarihli sayıdaki ilk yazısı “*hased*” üzerine olmuştur. Yazısında hasedin zararlarına değinmiştir. Hasedin bir adamın kendisini yakmak için tutuşturduğu ateş gibi olduğunu belirtmiştir. Hz. Âdem'in evlatlarından Kabil'in Habil'i öldürmesinde olduğu gibi cinayetlerde, yaralamalarda, kavgalarda haset duygusunun yaşandığını belirtmiştir. Şirazi'den verdiği örneklerle hased duygusuna kapılmamak gerektiği çağrısında bulunmuştur.⁹⁸ Ustazade Nazmi'nin ikinci yazısı “*Gıybet*” üzerineydi. Nazmi, bu yazısında öncelikle gıybetin tanımını yapmıştır. Bir kimsenin gıyabında olumsuz şekilde söz söylemek olduğunu belirtmiştir. Gıybetin haram kılındığını, Kuran-ı Kerimden “*Bazinız bazınızın gıybetinde bulunmasın. Sizden biriniz ölmüş kardeşinizin etini yemeyi sever misiniz?*”

⁹⁴ Faik Ahmet, “Bu Senenin Bayramı”, *İstikbâl*, 8 Haziran 1337/8 Haziran 1921, No: 324, s.1.

⁹⁵ Usta zade Nazmi, “Ramazan Muvazeleri 1”, *İstikbâl*, 10 Haziran 1336/10 Haziran 1920, No: 145, s.1.

⁹⁶ Usta zade Nazmi, “Ramazan Muvazeleri(2)”, *İstikbâl*, 13 Haziran 1336/13 Haziran 1920, No: 146, s.1.

⁹⁷ Usta zade Nazmi, “Ramazan Muvazeleri(3)”, *İstikbâl*, 16 Haziran 1336/16 Haziran 1920, No: 147, s.1.

⁹⁸ Ustazâde Nazmi, “Hased”, *İstikbâl*, 12 Mayıs 1337/12 Mayıs 1921, No: 301, s.2.

Elbette ikrâh edersiniz” ayetini örnek vererek gıybetten kaçınılmasını istemiştir. Gıybet edilmesi halinde er geç hakkında gıybet edilenin söylenenleri duyacağını ve aralarında husumetin doğacağını ifade etmiştir. Gıybetin zararlarında bahsettikten sonra bundan kaçınılmasını istemiştir.⁹⁹

1.5.3.Sağlık Üzerine Yazılar

Ramazan ayının sonlarında, Trabzon halkında ortaya çıkan sağlık sorunlarına dair aydınlatıcı yazılar da kaleme alınmıştır. 1924 Ramazan ayının sonlarında vatandaşlarda mide yanması, kasılması gibi rahatsızlıklar artmıştı. Bunun üzerine İstikbal gazetesi 4 Mayıs tarihli sayısında konunun uzmanı Doktor Bakteriolog Kemal İbrahim Bey'in "*Sihhi Musâhibe, Ramazân Sonunda Mide*" başlıklı yazısını yayımlayarak halkın bu sorununu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Kemal İbrahim Bey'e göre Ramazan ayının sonu olması nedeniyle midelerinden şikâyet edenler çoğalmıştır. Zira dengesiz ve zamansız beslenmenin mide üzerindeki tahribatı kendini göstermiştir. Kemal Bey, vatandaşların, sahur yemeğinden hemen sonra uyumamalarını, yatmadan bir süre önce sahur yapmalarını, iftarlarda fazla yemek yememeyi ve su içmemeyi tavsiye etmiş, aksi takdirde midenin yorulacağını ve neticede mide yanmalarına, kasılmalarına neden olacağını belirtmiştir.¹⁰⁰

1.6.Ramazan Aylarında Reklamlar

Ramazan aylarında reklamlar, Trabzon kamuoyunu ticari açıdan etkilemeye çalışmıştır. Yiyecek, içecek, kıyafet, tuhafiyeye, hamam reklamları ön plana çıkmıştır. Hangi reklamların çıktığı konu açısından değerlidir. Zira, halkın Ramazan aylarında ne gibi ürünlere eğilim gösterdiğin tespit edilebilmektedir.

1.6.1.Yiyecek ve İçecek

Milli Mücadele yıllarında İstikbal gazetesinde Ramazan ayı ile doğrudan ilişkili olan reklamlarda en dikkat çeken yiyecekler üzerine idi. Oruç tutan Trabzonluların damak lezzetine uygun tatlı, bal, makarna gibi ürünlerin yanısıra lokantalar da akşam ve sahurda müşteri çekebilmeye çalışmışlardı. 1920 Ramazanının muhtelif tarihlerinde İstikbal gazetesinde en sık çıkan reklam "*Ramazânülmübârek İçin Gayet Nefis Güllaç*" başlığıyla verilmiştir. İstanbul'da dahi büyük ilgi gösterilen Hacı Mahmutzade Refik Efendi tarafından üretilen güllacın Ortahisar'da Hacı Alizade Ethem Efendi'nin mağazasında kıyyesi¹⁰¹ yüz elli kuruşa satıldığı duyurulmuştu. Toplu alanlar için indirim vaadinde bulunulmuş, Trabzon kamuoyuna ısrarla tavsiye edilmişti.¹⁰² 1920 Ramazan ayının son günlerinde gazetede bal reklamı dikkat çekmişti. "*Ala Malatya Balı*" başlığıyla şu kısa reklam verilmişti:

*Ramazân-ı Şerîf için celb edilmiş gayet nefis Malatya Gömeç Balı Semerciler başında Beylerzade Ali Efendi Mağazasında satılıyor.*¹⁰³

1921 Ramazan ayıyla doğrudan bağlantı kurularak verilen yiyecek reklamlarında ise farklı olarak makarna ön plana çıkmıştı. Trabzon kamuoyunda hızla yayılan bu yiyeceğe ilgi reklamlarla artmıştı. Gazetede sıklıkla yayınlanan reklamda Uzun sokakta bulunan makarna fabrikasında Ramazan ayı nedeniyle bir derece daha iyi üretilen ürünlerin daha lezzetli olduğu,

⁹⁹ Ustazade Nazmi, "Gıybet", *İstikbâl*, 13 Mayıs 1337/13 Mayıs 1921, No: 303, s.2.

¹⁰⁰ Doktor Bakteriolog Kemal İbrahim, "Sihhi Musahebe, Ramazan Sonunda Mide" *İstikbâl*, 4 Mayıs 1340/4 Mayıs 1924, No: 1181, s.1-2.

¹⁰¹ Kıyye üç çeşittir. Kıyye-i âşârî ve kıyye-i cedide bugünkü 1 kiloya denk gelmektedir. Kıyye-i atıka ise 1282 gram ağırlığında olan 1 okkaya denk gelmektedir. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004, s. 519.

¹⁰² *İstikbâl*, 12 Mayıs 1336/12 Mayıs 1920, No: 137, s.2; *İstikbâl*, 27 Mayıs 1336/27 Mayıs 1920, No: 141, s.2.

¹⁰³ *İstikbâl*, 6 Haziran 1336/6 Haziran 1920, No: 144, s.2; *İstikbâl*, 10 Haziran 1336/10 Haziran 1920, No: 145, s.1.

JHS
166

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

perakende satış da yapıldığı, isteyenlerin fabrikaya veya matbaaya başvurmaları çağrısında bulunulmuştu.¹⁰⁴ 1922 Ramazan ayında, bu ay sürecinde yayınlanan bir başka mağazanın reklamında Ramazana özel olarak İstanbul'dan getirilen birinci sınıf İtalyan makarnasının satışı kamuoyunun ilgisine sunulmuştu.¹⁰⁵

Ramazan aylarında lokanta reklamları da fazlaydı. İftar ve sahur için müşterilere verilen reklamlarda farklı lokantaların rekabetine şahit olunmuştu. 15 Mayıs 1921 tarihli gazetede “*En Büyük Sühulet*” başlığıyla düşük fiyatını ön plana çıkararak reklamını veren Ferah Lokantası Müdüriyeti, müşteriler için Ramazan ayına özel tabldot yemek açıldığını ilan etmişti. O ana kadar müşterilerinin birçok kez iltifatına mazhar olan lokantalarında ekmek dâhil iki tabak yemeğin yirmi beş kuruşa indirildiğini ilan eden Lokanta Müdüriyeti, Ramazan ayının hatırına yapılan bu indirimin ve sühuletin kaçırılmamasını belirtip müşterileri işletmelerine gelmeleri çağrısında bulunmuştu.¹⁰⁶ Ferah Lokantası 16 Mayıs'tan itibaren gazeteye verdiği reklamda içeriği aynı kalmakla beraber ibareleri değiştirmiştir.¹⁰⁷ Ferah Lokantasının reklamından etkilenerek rakiplerinden Şark Lokantası da art arda reklam vermeye başlamıştır. Şark Lokantası reklamında lokantanın fiyatını değil mekânı ve yemeklerinin lezzetini ön plana çıkarmıştı.¹⁰⁸

1922, 1923 senelerinin Ramazan ayında ayla doğrudan ilişkili olan lokanta reklamlarına rastlanmamıştır. 1924 Ramazan ayında Ferah Lokantasının ilanı dikkat çekmişti. Lokanta, arife günü ve bayram ertesinde verdiği ilanında, yıllar sonrasında barışa kavuşan Trabzonluların bayramlarını tebrik etmiş, Lokantanın bayramla beraber hazırlıklarını tamamladığını, en nefis tatlılar ve yemeklerden sonra hindi, kuzu, tavuk ve yalancı dolmayı özellikle tavsiye etmiştir.¹⁰⁹

Ramazan aylarında içecek reklamına da rastlanmıştır. Reklamda, Gençler Birliği Musiki Şubesinin Ramazan gecelerine özel olmak üzere her gece teraviden sonra Birlik Binasında halkın tamamına açık olmak üzere seçkin fasıllardan musiki ziyafeti verileceği gazetenin değişik sayılarından bildirilmişti. Katılımın ücretsiz olduğu etkinliklerde içecek kahvelerden ise 20 kuruş alınacağı ifade edilmiştir.¹¹⁰ Şüphesiz Gençler Birliği Musiki Şubesi, bu etkinliği ile hem Trabzon halkının Ramazan ayına renk katmış hem de önemli bir gelir elde etmişti.

1.6.2. Giysi ve Tuhafiye Ürünleri

Ramazan aylarında en fazla yayımlanan reklamlardan biri de giysi ve tuhafiyeye malzemeleriydi. Dikkat çeken durum ise Ramazan ile doğrudan ilgili olan bu reklamlar 1922'den itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Bayramlarda Müslümanlar en güzel, temiz ve yeni kıyafetlerini giymektedirler. Bayram yaklaştığında herkes kesesine göre çoluk çocuğuna bayramlık kıyafet alma telaşı içerisine girmişti. Reklamlarda top, oyuncak, bıçak, korse, gözlük, el feneri, ayna, pudra gibi çocuk, kadın erkek Trabzon halkına hitap eden ürünler görülmüştü. 1922 Ramazan ayı ve bayramı için halkın kıyafet ve diğer ihtiyaçlarını gidermek için Hacı Müftüzade Temel Necmi Tuhafiye Mağazasının yeni ürünlerine dair verdiği reklam dikkat çekmiştir.¹¹¹

¹⁰⁴ *İstikbâl*, 9 Mayıs 1337/9 Mayıs 1921, No: 298, s.2; *İstikbâl*, 18 Mayıs 1337/18 Mayıs 1921, No: 306, s.2.

¹⁰⁵ *İstikbâl*, 19 Mayıs 1338/19 Mayıs 1922, No: 615, s.2; *İstikbâl*, 26 Mayıs 1338/26 Mayıs 1922, No: 621, s.2.

¹⁰⁶ *İstikbâl*, 15 Mayıs 1337/15 Mayıs 1921, No: 303, s.2.

¹⁰⁷ *İstikbâl*, 16 Mayıs 1337/16 Mayıs 1921, No: 304, s.2; *İstikbâl*, 22 Mayıs 1337/22 Mayıs 1921, No: 309, s.2.

¹⁰⁸ *İstikbâl*, 31 Mayıs 1337/31 Mayıs 1921, No: 317, s.2; *İstikbâl*, 6 Haziran 1337/6 Haziran 1921, No: 322, s.1.

¹⁰⁹ *İstikbâl*, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.2; *İstikbâl*, 11 Mayıs 1340/11 Mayıs 1924, No:1183, s.2.

¹¹⁰ *İstikbâl*, 4 Nisan 1340/4 Nisan 1924, No:1159, s.2; *İstikbâl*, 7 Nisan 1340/7 Nisan 1924, No: 1161, s.2.

¹¹¹ *İstikbâl*, 26 Mayıs 1338/26 Mayıs 1922, No: 621, s.2.

JHS

167

History
Studies

Volume 8

Issue 1

A Tribute to

Prof. Dr.

Şerbo

Rastoder

March

2016

1923 Ramazan ayı boyunca verilen bir tuhafiye reklamında, bayram dolayısıyla toptan ve perakende satışla müşterilerine her çeşit eşya ile hesaplı satış imkânı sunulmuştu. Yazlık her çeşit ve renkte erkek ve kız çocukları için meşhur Viktorya çorapları, fanila, kumaş korse, mendil, iskarpin, terlik, sandal, çocuk botu, gömlek, yaka kravatı, peçe, ve peçelikler ile zarif manifatura eşyası ve losyon, lavanta, krem ve tuvalet sabunları, fistan, aynalar, hasırlı fesler gibi tuhafiye eşyasının geldiği duyurulmuştu.¹¹² Bayram münasebetiyle Meydan'da yeni açılan Hacizade biraderlerin mağazasında ise aranan bütün çeşit tuhafiye eşyasının geldiği bir reklama Trabzon kamuoyuna bildirilmişti.¹¹³ 1924 arife günü Hacı Harunzade Faik ve oğullarının Kunduracılar Caddesinde bulunan tuhâfiye, haffâfiye, itriyyât ve musikî aletleri mağazasının verdiği reklamda, Bayram münasebetiyle sipariş edilen garantili her çeşit çocuk, erkek, kadın iskarpin, fotin, terlik ve sandallar, yaka, gömlek, kravat, hasırlı, hasırsız ve şillik fesler, zarif mendiller, nadide losyon, lavanta, pudra, sabun, krem, en meşhur diş pastaları, sivil ve askeri kumaşlar, manevra kayışları, zarif kırbaçlar, seyahat bavulları, yazlık beyaz keten iskarpinler, ipekli fanilalar, yünlü çocuk elbiseleri, özellikle hediyelik manikür ve tuvalet takımları müşterilere tavsiye edilmiştir.¹¹⁴ Moda Tuhafiye mağazasının reklamında ise Trabzonlulara Ramazan Bayramında paralarını boşa harcamamaları için mağazanın sunduğu sağlam ve zarif eşyaları satın almaları çağrısında bulunulmuştur.¹¹⁵

Trabzon'da terzihaneler müşteri çekmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Son moda hazır elbiselerin yanısıra özel kumaşlar İstanbul'dan getirilerek Trabzonluların hizmetine sunulmuştur. 1923 Ramazan ayı boyunca İstikbal gazetesindeki şu reklam dikkat çekmiştir:

*Fırsattan istifade etmek isterseniz Yıldız Sineması karşısında Azmî Terakki Terzihânesinin bayram münasebetiyle Dersââdetten celbettiği mevsime muvaffak kumaşlardan gayet ehven fiyatla kostüm i'mâl etmek fırsatını gayb etmeyiniz.*¹¹⁶

Azmî Terakki, 1924 Ramazan ayında da “*Bayram Geliyor*” başlığıyla verdiği reklamda terzihanesine güzel çeşit kumaşların geldiğini, isteğe uygun elbise üretildiğini, hazır elbisenin mevcut olduğunu müşterilerine duyurmuştur.¹¹⁷ Azmî Terakki Terzisinin en önemli rakibi Kunduracılar Caddesinde Gazaz Abdulhalim zade Terzi Osman Nuri Mağazası da reklam verme gereği duymuştu. 1923 Bayramı nedeniyle getirilen yazlık yeni kumaşlarda büyük indirimle gidildiği kamuoyuna duyurulmuştur. Fantezi kumaşlardan imal edilmiş şık hazır kostümlerin üst kattaki terzi salonlarında bilimsel usullerle yapıldığı müjdelenmiştir.¹¹⁸ Azmî Terakki gibi 1924 Ramazanında da: *Yazlık umûm çeşit fantezi kumaşlarımız gelmiştir*” başlığıyla verdiği reklamda yeni modaya uygun bir şekilde üretilmiş hazır kostümlerin yanı sıra kabardin kumaşları ve çok çeşitli kadın kumaşlarının toptan ve perakende satışı yapıldığı duyurulmuştu. Terzihanenin Ramazan-ı şerifin on beşinden sonra bayram için elbise siparişlerini kabul edemeyeceğinden müşterilerin şimdiden taleplerini bildirmeleri istenmiştir.¹¹⁹

1.6.3.Hamam

Ramazan ayı ile ilgili hamam reklamları da dikkat çekmiştir. Hamamlar müşterilerini çekebilmek için yenilenmeye gitmiş, mesai saatlerinde ayarlamalar yapmış, müşterilerine

¹¹² *İstikbâl*, 2 Mayıs 1339/2 Mayıs 1923, No:906, s.2; *İstikbâl*, 16 Mayıs 1336/16 Mayıs 1920, No: 918, s.2.

¹¹³ *İstikbâl*, 30 Nisan 1339/30 Nisan 1923, No:904, s.2; *İstikbâl*, 7 Mayıs 1339/7 Mayıs 1923, No:910, s.2.

¹¹⁴ *İstikbâl*, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.2.

¹¹⁵ *İstikbâl*, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.2.

¹¹⁶ *İstikbâl*, 17 Nisan 1339/17 Nisan 1923, No: 893, s.2; *İstikbâl*, 16 Mayıs 1336/16 Mayıs 1920, No: 918, s.2.

¹¹⁷ *İstikbâl*, 4 Nisan 1340/4 Nisan 1924, No:1159, s.2; *İstikbâl*, 6 Nisan 1340/6 Nisan 1924, No:1160, s.2.

¹¹⁸ *İstikbâl*, 21 Nisan 1339/21 Nisan 1923, No:896, s.2; *İstikbâl*, 22 Nisan 1339/22 Nisan 1923, No:897, s.2.

¹¹⁹ *İstikbâl*, 7 Nisan 1340/7 Nisan 1924, No: 1161, s.2; *İstikbâl*, 5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924, No:1182, s.2.

JHS
168

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

temiz çarşaf, iyi hizmet ve uygun fiyat vaadinde bulunmuştur. 1921 Ramazan ayında Kahyaoğlu Hamamı Ramazan boyunca *İstikbal* gazetesine verdiği şu ilanla müşterileri çekmeye çalışmıştı:

*Kahyaoğlu Hamamı, Ta'mîrâtı ve telvînâtı ikmâl edilerek yeniden açılmıştır. Çamaşır takımları yeni ve temiz olduğu gibi müşterilere hüsn-i hizmet ve riâyet esbabı da te'mîn olunmuştur. Ramazân münasebetiyle geceleri açık olmakla beraber bayramdan sonra Cumartesi, Pazartesi kadınlara mahsûsdur. Fiyatlar eskisi gibidir.*¹²⁰

Kahyaoğlu Hamamı'nın reklamı üzerine Meydan Hamamcısı Beşiroğlu Ali Ağa da reklam vermiştir. Beşir oğlu Ali Ağa, verdiği reklamda müşterilere iyi hizmet verme amacıyla hamamın tamir ve boyasının tamamlanarak açıldığı, çamaşır takımlarının İstanbul'dan getirildiği belirtilmiştir. Ramazan ayı münasebetiyle hamamın açık olduğu hatırlatılmış, fiyatların ise müşterilerin servetlerine göre olduğu ifade edilmiştir.¹²¹ Meydan Hamamı'nın ardından bu sefer Paşa Hamamı gazeteye ilan vermiştir. 2 Haziran 1921'de verdiği ilanda tamir ve boyanın bitirilerek bugün itibarıyla Hamamın hizmete açıldığı, kadınlar tarafının sabahleyin çok erkenden açıldığını, erkekler tarafının çamaşırının Bursa'dan getirildiği ve çok temiz olduğu vurgulanmıştır. Farklı olarak çalışanların müşterilerin memnuniyeti için büyük gayret gösterdikleri belirtilmiştir. Fiyatların da Meydan Hamamı'ndaki gibi müşterilerin servetlerine göre olduğu ifade edilmiştir.¹²²

1.6.4. Diğer Reklamlar

Ramazan aylarında zikredilen konular kadar sık olmasa da farklı reklamlar da görülmüştür. Bunlardan birisi Trabzon halkının Ramazan ayında iyi vakit geçirmesine yönelik sinema reklamı idi. 1923 Ramazan ayında Turan Sineması "*Muhterem halkımıza müjdeler*" başlığıyla verdiği reklamda sabırsızlıkla beklenen drama filmi, haydut çetesi olan Serkardeşlerin Nisan'ın 22 inci gününden itibaren her akşam 4 kısımda izleyicilerle buluşturulacağını ifade etmiştir. Bu muhteşem ve zengin dramı izleme tavsiyesinde bulunan Turan Sineması, Ramazan ayının sonuna kadar her akşam için yeni program vaadinde bulunmuştur.¹²³ Bir diğer reklam ise halkın Ramazan ayında Trabzon'da iftar ve sahur vakitlerinde fazlaca ihtiyaç duyulan malzemelere dair. Saatçi Hacı Hafız Hamdi, verdiği ilanda kamuoyuna şu çağrıda bulunmuştur: "*Ramazân-ı Şerîfe Mahsûs, Mağazamıza her nev'î saat, gözlük, cep fenerleri ve elektrik pilleri vürûd etmiştir.*"¹²⁴

Bayramda muhtemelen şekerle beraber ikram edilecek olan bir kolonya reklamı da dikkat çekmektedir. "*En zarîf Bayram Hediyesi*" başlığıyla Ferah Eczahanesi Temel Necmi Mağazası'nın verdiği reklamda fiyatı 50 kuruştan İlkbaharın güzel menekşe, leylak, yasemin, akasya, zambak, inci çiçeği kokularını içeren Ferah losyonlarının en zarif bayram hediyesi olduğu iddiasında bulunulmuştur.¹²⁵

Sonuç

Milli Mücadele yıllarında işgalcilere karşı büyük bir savaş veren Türk milleti, o zorlu süreçte Ramazan bayramlarıyla adeta nefes almıştır. Milli Mücadelenin ilk yıllarında kutlanan

¹²⁰ *İstikbâl*, 29 Mayıs 1337/29 Mayıs 1921, No: 315, *İstikbâl*, 4 Haziran 1337/4 Haziran 1921, No: 321, s.1.

¹²¹ *İstikbâl*, 1 Haziran 1337/1 Haziran 1921, No: 318, s.2; *İstikbâl*, 2 Haziran 1337/2 Haziran 1921, No: 319, s.2.

¹²² *İstikbâl*, 2 Haziran 1337/2 Haziran 1921, No: 319, s.2; *İstikbâl*, 6 Haziran 1337/6 Haziran 1921, No: 322, s.1.

¹²³ *İstikbâl*, 21 Nisan 1339/21 Nisan 1923, No:896, s.2; *İstikbâl*, 28 Nisan 1339/28 Nisan 1923, No:902, s.2.

¹²⁴ *İstikbâl*, 17 Nisan 1339/17 Nisan 1923, No:893, s.2; *İstikbâl*, 8 Mayıs 1339/8 Mayıs 1923, No:911, s.2.

¹²⁵ *İstikbâl*, 9 Mayıs 1339/9 Mayıs 1923, No:912, s.2; *İstikbâl*, 10 Mayıs 1339/10 Mayıs 1923, No:913, s.2; *İstikbâl*, *İstikbâl*, 16 Mayıs 1336/16 Mayıs 1920, No: 918, s.2.

bayramlarda aynı zamanda hüznün ve endişe eksik olmamıştır. Bu keder sadece Milli Mücadele ile başlamamıştı. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşından beri Ramazanlar ve bayramlar hüznün gölgesinde geçirilmişti.

Vatanın diğer yerlerinde olduğu gibi Trabzon'da da aynı durum yaşanmıştır. Trabzon ve çevresinde Ramazan aylarını ve bayramlarının ortaya konmasında en önemli kaynak o yıllarda bölgenin en etkin gazetesi İstikbal idi. Gazete o günleri değişik konu başlıkları altında okuyucularına sunmuştur. Halkı yönlendirme amaçlı başyazılar, Ramazan aylarının nasıl geçirildiğine dair yazı dizileri, Ramazandan kaynaklanan problemleri çözme adına yazılar, halkı dini yönden aydınlatan yazılar yayımlanmıştır. Yine tebrikleşmeler okuyuculara sunulmuş, yardım çağrıları yapılmış, esnafın Ramazan günlerinde satışlarını artırmak için verdikleri reklamlar yayımlanmıştır.

Başyazılardan rahatlıkla tespit edilen gerçek, Ramazan aylarının ve dini bayramların getirdiği sonuçlardan faydalanarak halkı Milli Mücadele'de kenetlemeye çalışmaktır. Yazı dizilerinde Trabzon'da eski Ramazanlarla kıyaslamalar yapılmış, Ramazanın değişik günleri, gündüz ve gece hayatları ortaya konmuştur. Bundan anlaşıldığı kadarıyla özellikle Ramazan aylarında Trabzon'da farklı uğraşların yapıldığı canlı bir hayat yaşanmıştır. Diğer taraftan Ramazan aylarının sonlarında halk arasında yanlış beslenmeden ortaya çıkan sağlık sorunları yaşanmıştır. Bunları giderme adına uzman doktorların tavsiyeleri sayfalara taşınmıştır. Bugün kitle iletişim araçlarında fazlasıyla görülen din adamlarının anlatıları, o dönemde İstikbal gazetesinde de görülmüştür. Din adamları, yazılarıyla halkı doğruluğa çağırmış, merak edilen dini meselelere cevap vermişlerdir. Bunların yanı sıra Milli Mücadele lehinde telkinler yapmışlardır.

Gazeteden anlaşıldığına göre Ramazan Bayramlarında resmi ve hususi bayramlaşmalar Vilayette yapılmıştır. Ramazan aylarının ve bayramların günleriyle ilgili problemlerin yaşandığına şahit olunmuştur. 1923 senesinde Trabzon Müftü Vekili, Diyanet İşleri Başkanlığının belirlediği güne, ayın görülmediği gerekçesiyle riayet etmemiştir. Hatta çağrıya uyan Akçaabat halkı, Trabzon'dan önce kutlamıştır. Ramazan aylarında ve bayramlarda yardımlar artmıştır. Hilal-i Ahmer, bu alanda ön plana çıkarılmış, Ramazanlarda aynı ve nakdi yardımların toplanması bu kuruma bırakılmıştır. Reklamlardan anlaşıldığına göre Trabzon esnafı o günlerde müşteri çekebilmek için yoğun bir rekabet içerisine girmişlerdi. Yiyecek, giyecek, tuhafiyeye, hamam reklamları ön plana çıkmıştır. Özellikle Ramazan ayına özel olarak bugünden farklı olarak fiyatlarda indirimlere gidildiği görülmüştür. Hamamlarda fiyatların kişilerin gelirlerine göre olması da bugünkünden farklı bir yaklaşımdır.

Çalışmadan çıkarılacak önemli bir bulgu da Milli Mücadelenin Ramazan ayları ve bayramlarının her sene bir öncekinden daha coşkuyla kutlanmasıydı. 1920, 1921'de hüznün geçirilen bayramlar, 1922 ve 1923'te elde edilen zaferler ve barış umutlarıyla sevince dönüşmüştür. 1924'te ise tam bağımsızlığa ulaşan Trabzon halkı, savaşların getirdiği yaralarını sarmasına rağmen yıllardan beri özlediği coşkunlukla Ramazan ayını geçirmiş, dini bayramlarını eda etmiştir.

JHS
170

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

Kaynakça**Arşiv Kaynakları**

Ali Şükrü Bey'in 1. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Dosya No: 63, Sicil No: 408.

B.C.A. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 30.0.18.01/1.13/13.5.1.

Faik Ahmet Barutçu'nun 6. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 389, Kutu No: 57.

Faik Ahmet Barutçu'nun 7. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 1124.

Faik Ahmet Barutçu'nun 8. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 1124, Defter No: 1061.

Faik Ahmet Barutçu'nun 9. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 1124.

Faik Ahmet Barutçu'nun 11. Dönem TBMM Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 1124, Defter No: 85.

Kitap ve Makaleler

"Bayram", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.2., İstanbul 1979.

"İd", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.5-2., İstanbul 1979.

"İd-ı Fitr" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.5-2., İstanbul 1979.

A.A., "Ramazan İzleri Arife", *İstikbâl*, 6 Nisan 1340/6 Nisan 1924, No:1160, s.1.

A.A., "Ramazan İzleri Birinci Gün", *İstikbâl*, 7 Nisan 1340/7 Nisan 1924, No: 1161, s.1.

A.A., "Ramazan İzleri, Dilenciler", *İstikbâl*, 28 Nisan 1340/28 Nisan 1924, No: 1177, s.1.

A.H., "Ramazan İzleri, Benzer Gibi", *İstikbâl*, 12 Nisan 1340/12 Nisan 1924, No: 1165, s.1.

A.H., "Ramazan İzleri, Ramazan Geceleri", *İstikbâl*, 8 Nisan 1340/8 Nisan 1924, No: 1162, s.1.

A.H., "Ramazan İzleri, Ramazan Manzaraları", *İstikbâl*, 10 Nisan 1340/10 Nisan 1924, No: 1164, s.1.

AHMED, Faik; "Ramazan Düşünceleri", *İstikbâl*, 9 Mayıs 1337/9 Mayıs 1921, No: 298, s.1.

AHMET Faik; "Bu Senenin Bayramı", *İstikbâl*, 8 Haziran 1337/8 Haziran 1921, No: 324, s.1.

AHMET, Faik; "Bayram", *İstikbâl*, 20 Haziran 1336/20 Haziran 1920, No: 148, s.1.

JHS
171

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

- BAYKAL, Ebru; Osmanlılarda Törenler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008.
- Büyük Şehit Ali Şükrü Bey'in Tercüme-i Hali, *İstikbal*, 3 Nisan 1339/3 Nisan 1923, No: 881, s.1.
- ÇOKER, Fahri *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, C.III, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1994.
- COŞAR, Ömer Sami; *Milli Mücadele Basını*, İstanbul 1964, s.217.
- DEVELİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004.
- İBRAHİM, Doktor Bakteriliyog Kemal; "Sıhhi Musahebe, Ramazan Sonunda Mide" *İstikbâl*, 4 Mayıs 1340/4 Mayıs 1924, No: 1181, s.1-2.
- KÂŞKARLI, Mahmud; *Dîvân-ı Lugâti't Türk*, Haz. Ahmet B.Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2014.
- NAZMÎ, Usta zade; "Gıybet", *İstikbâl*, 13 Mayıs 1337/13 Mayıs 1921, No: 303, s.2.
- NAZMÎ, Usta zade; "Hased", *İstikbâl*, 12 Mayıs 1337/12 Mayıs 1921, No: 301, s.2.
- NAZMÎ, Usta zade; "Ramazan Muvazeleri 1", *İstikbâl*, 10 Haziran 1336/10 Haziran 1920, No: 145, s.1.
- NAZMÎ, Usta zade; "Ramazan Muvazeleri(2)", *İstikbâl*, 13 Haziran 1336/13 Haziran 1920, No: 146, s.1.
- NAZMÎ, Usta zade; "Ramazan Muvazeleri(3)", *İstikbâl*, 16 Haziran 1336/16 Haziran 1920, No: 147, s.1.
- Nutku, Özdemir; "Bayram", C.5, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1992.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, 45. İctima, 9.8.1336, C.3, TBMM Matbaası, Ankara 1981.
- TURAN, Osman; "Bayram", İ.A., C.2, İstanbul 1993.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, TTK Yay., Ankara 1988.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur; *İttihatçıların Trabzon'daki Faaliyetleri*, Altınpost Yay., Ankara 2012.
- YALÇIN, E.Semih; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, 4. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- YAZICI, Nesimi; "Maarif Dergisi Penceresinden Osmanlı Başkentinde 1892 Ramazanına Bir Bakış", *İstem*, S.1, 2003, s. 51-62.
- YÜKSEL Gülşah; "Kastamonu'da Dini Bayramları Kutlama Gelenekleri ve Bu Geleneklerin İnsan İlişkilerine Etkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, S.26, Eylül-Ekim 2011, s.1-26.

Gazeteler

İstikbâl, Haziran, Eylül 1920, Mayıs, Haziran, Ağustos 1921, Nisan, Mayıs, Haziran, Ağustos 1922, Nisan, Mayıs, Temmuz 1923, Nisan, Mayıs 1924 sayıları.

JHS
172

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

İnternet Siteleri

<http://takvim.ihya.org/1920-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

<http://takvim.ihya.org/1921-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

<http://takvim.ihya.org/1922-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

<http://takvim.ihya.org/1923-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07.2015).

<http://takvim.ihya.org/1924-yili-dini-gunler-takvimi.html>, (ET: 31.07. 2015).

JHS

173

**History
Studies**

Volume 8

Issue 1

A Tribute to

Prof. Dr.

Šerbo

Rastoder

March

2016